

QOBILIYAT, ISTE'DOD VA TALANT TALABA SHAXSINI NAMOYON ETUVCHI MUHIM PSIXOLOGIK OMILLAR SIFATIDA

Ibrohimova Zebo

Samarqand davlat Chet tillari instituti talabasi

Tayanch tushunchalar: *qobiliyat, iste'dod, talant, eksperiment, differensial psixologiya.*

Talabaning shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli bo'lishida qobiliyat, iste'dod va talant kabi psixologik xususiyatlar muhim rol o'ynaydi. Ushbu omillar talaba shaxsini shakllantirishda, uning jamiyatdagi o'rnini aniqlashda va kelajakda o'zini namoyon qilishda katta ahamiyat kasb etadi. Qobiliyat, iste'dod va talant – bu o'zaro bog'liq bo'lgan, ammo har biri o'ziga xos ma'noga ega xususiyatlar bo'lib, ularni chuqurroq tushunish talabaning samarali rivojlanishini ta'minlash uchun zarurdir.

Qobiliyat – bu shaxsning muayyan faoliyat turini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ichki psixologik xususiyatlar majmui. Qobiliyat insonda tug'ma yoki hayotiy tajriba davomida shakllanishi mumkin. Masalan, matematikaga qobiliyatli talaba bu sohaga nisbatan yuqori qiziqish bilan yondashadi va matematik masalalarni osonlik bilan tushunib, echim topa oladi. Qobiliyat talabaning ta'lim olish jarayonidagi samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi. Bu esa uning muvaffaqiyatli o'qishiga va jamiyatda faoliyat yuritishiga yo'l ochadi. Masalan, Albert Eynshteyn o'rta maktabda uncha yaxshi o'qimaydigan o'quvchi hisoblangan va uning kelajakda genial bo'lishidan hech narsa dalolat bermas edi. Qobiliyat bilim va malakalarning o'zida ko'rinmaydi, balki ularni egallash tizimida namoyon bo'ladi ya'ni, boshqacha qilib aytganda mazkur faoliyat uchun muhim bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayonida turli sharoitlarda qanchalik tez, chuqur, engil va mustahkam amalga oshirishida namoyon bo'ladi.

Galtonning inson qobiliyatlarini o'rganishi oxir-oqibat differensial psixologiyaning asosini yaratishga va birinchi aqliy testlarni shakllantirishga olib keldi. U odamlarni har tomonlama o'lchashga qiziqdi. Bunga ularning hissiy kamsitish qobiliyatini o'lchash kiradi, uning fikricha, intellektual qobiliyat bilan bog'liq. Galtonning ta'kidlashicha, umumiy qobiliyatdagi individual farqlar nisbatan oddiy sezgi qobiliyatlari va stimulg reaksiya tezligida aks etadi, bu sensorli diskriminatsiya va reaksiya vaqti testlari bilan obyektiv ravishda o'lchanishi mumkin bo'lgan o'zgaruvchilar. U shuningdek, odamlarning qanchalik tez reaksiyaga kirishganini o'lchadi, bu esa keyinchalik aqlidrok qobiliyatini cheklaydigan ichki stimullar bilan bog'ladi. Galton o'z tadqiqotlari davomida tezroq reaksiyaga kirishadigan odamlar boshqalarga qaraganda aqliroq bo'ladi, deb taxmin qildi.(1)

Iste'dod – qobiliyatning yuqori darajasidir va u talabaning biror sohada muvaffaqiyatga erishishiga imkon beradi. Iste'dod qobiliyatdan o'zgacha bo'lib, faqatgina o'zlashtirish darajasi emas, balki yangi g'oyalarni yarata olish qobiliyatini ham anglatadi. Masalan, adabiyotga iste'dodli talaba nafaqat boshqa asarlarni o'rganib, ularni yaxshi

tushunadi, balki o'z ijodini ham namoyon qila oladi. Iste'dodli talaba o'z sohasida o'ziga xos g'oyalarni amalga oshirib, ijodiy yondashuv bilan o'zini ko'rsatishi mumkin.

Iste'dod, talant — nihoyatda zo'r qobiliyat, biror sohada yuksak darajadagi layoqat. U idrok, tasavvur, tafakkur, xotira, kuzatuvchanlik benihoya o'sganligida, voqeahodisalarning yangi qirralarini, ularning zamiridagi murakkab aloqadorlikni kashf etishda ko'rinadi. Kishining bilimlarni o'zlashtirishi, nazariy va amaliy masalalarni hal etishi, ijodi, o'z bilimi va malakalarini turmushga tatbiq qila bilishidan uning iste'dodini bilish mumkin. Iste'dod haqida turli nazariyalar mavjud. Ularga ko'ra, iste'dod xudo tomonidan beriladi; irsiyat orqali o'tadi; tarbiya orqali paydo qilinadi; insondagi tabiiy, tugma anatomikfiziologik layoqat muayyan faoliyatda shakllanadi va rivojlanadi.(2) Talant – bu qobiliyat va iste'dodning eng yuqori darajasi bo'lib, insonning o'ziga xos ijodiy ifoda uslubidir. Talant ko'pincha tug'ma bo'lib, kamdan-kam hollarda rivojlanadi va bu har bir shaxsda mavjud bo'lavermaydi. Talantli shaxslar o'ziga xos va innovatsion yondashuv bilan boshqa odamlardan ajralib turadi. Misol uchun, musiqaga talantli talaba nafaqat musiqiy asarlarni mukammal tarzda ijro etishi, balki yangi musiqiy asarlar yaratish qobiliyatiga ega bo'lishi mumkin. Talant, odatda, yuqori motivatsiya va izlanishga tayyorlik bilan birgalikda namoyon bo'ladi.

Talaba shaxsining rivojlanishida qobiliyat, iste'dod va talantning o'rni beqiyosdir. Ushbu xususiyatlar o'qituvchi va ota-onalar tomonidan muntazam ravishda aniqlanib, rivojlantirilishi lozim. Masalan, o'qituvchilar talabalarning qobiliyat va iste'dodini rivojlantirishda turli didaktik metodlar va vositalardan foydalanishlari mumkin. Bu jarayonlarda qobiliyatli talabalar uchun maxsus ta'lim dasturlari, iste'dodli talabalar uchun esa ijodiy vazifalar taqdim etish samarali bo'ladi. Shu bilan birga, talantli talabalarni yanada yuqori cho'qqilarga olib chiqish uchun ular bilan individual yondashuvda ishlash talab etiladi.

Qobiliyat, iste'dod va talant bo'yicha o'tkazilgan tajribalar va eksperimentlar o'quv jarayonida samaradorlikni oshirish va yoshlarning individual imkoniyatlarini rivojlantirish uchun katta ahamiyatga ega. Bu borada olib borilgan tadqiqotlar quyidagi asosiy yo'nalishlarda olib boriladi: Ijodiy va intellektual rivojlanish tajribalari: Talabalarning ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini o'rganish uchun turli tadqiqotlar o'tkaziladi. Masalan, testlar va maxsus topshiriqlar yordamida ular qanday yangi va original g'oyalarni yaratishlari kuzatiladi. Bu tajribalar talabalarning ijodiy imkoniyatlarini aniqlash va ularni rivojlantirish uchun tavsiyalar ishlab chiqishda qo'llaniladi. Ma'lum qobiliyat va ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha eksperimentlar: Masalan, musiqiy, matematik yoki sport qobiliyatlari bilan ajralib turadigan talabalarni o'qitishda turli yondashuvlar sinab ko'riladi. Bunda ijtimoiy va psixologik omillar, shuningdek, o'qitish uslublari qobiliyat rivojiga ta'siri o'rganiladi. IQ va iste'dod o'rtasidagi bog'liqlik tadqiqotlari: IQ darajasining yuksak bo'lishi bilan iste'dod darajasi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish bo'yicha ko'plab tadqiqotlar o'tkazilgan. Ushbu tadqiqotlar natijasida IQ darajasining yuqori bo'lishi doimo yuqori iste'dod va talantni kafolatlamasligi, ammo intellektual rivojlanishga xizmat qilishi haqida xulosalar qilingan.

Ijtimoiy va emotsional omillarning qobiliyatga ta'siri: Iste'dod va talant o'zini namoyon qilishda ijtimoiy va emotsional qo'llab-quvvatlashning ahamiyati katta. Ba'zi eksperimentlar shuni ko'rsatadiki, oilaviy qo'llabquvvatlash, ruhiy barqarorlik va motivatsiya kabi omillar qobiliyat va iste'dodning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Xulosa: Qobiliyat, iste'dod va talant talabani shaxsiy rivojlanishida, uni jamiyatda faol ishtirok etishda va kelajakda yuqori natijalarga erishishda muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu psixologik xususiyatlarning har biri talabani ijodkorlik va intellektual salohiyatini oshirishga yordam beradi. Shu sababli, ta'lim jarayonida qobiliyatni aniqlash va rivojlantirishga, iste'dod va talantli talabalarni qo'llabquvvatlashga alohida e'tibor qaratilishi kerak. Talabani o'z kuchi va imkoniyatlarini anglashga o'rgatish va unga tegishli ko'nikmalarni shakllantirish orqali jamiyatda muvaffaqiyatli shaxsni tarbiyalash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jensen 2002
2. (2)Mahmudov T., Talant xudojnika i obshestvo, T., 1972.